

SÕJAINVALIIDIDE ELU JA HOOLEKANNE EESTI VABARIIGIS 1920. JA 1930. AASTATEL

Karl Kask

Teisel veebruaril 1920 sõlmitud Tartu rahulepinguga lõppes eesti rahva jaoks Vabadussõda ning kaudselt ka sellele eelnenud Esimene maailmasõda. Mõlemas sõjas osales mitmeid kordi rohkem eestlasi kui üheski varasemas. Esimesse maailmasõtta mobiliseeriti Eesti aladelt Vene keisririigi armeesse umbes 80 000 meest, kellele lisandus veel 20 000 eestlast, kes võeti teenistusse väljaspool Eestit.¹ Vabadussõjas oli Eesti Rahvaväe isikkoosseis suurim 1919. aasta mais, kui arvel oli 74 506 sõdurit.² Kaotused kahe sõja peale olid väikese eesti rahva jaoks suured. Ilmasõja kohta on senine ajalookirjandus pakkunud hukkunute ja teadmata kadunute arvuks vähemalt 10 000.³ Noore Eesti riigi eest langes sõjategevuses, suri haavadesse või haigustesse 4772 sõdurit, kellele lisandus veel 1117, kelle hukkamise põhjus on teadmata.⁴ Haavata sai Vabadussõjas vähemalt 13 775 rahvaväelast.⁵

Sõjategevuse lõppedes naasid mitmed sõdurid rindelt tagasi invaliididena. Nende vigastused põhjustasid neile igapäevaseid probleeme, mistõttu oli neil raskusi kohanemisega ning ühiskonda sobitumisega. Need endised sõdurid ootasid abi riigilt, mille nimel nad olid andnud oma tervise. Pärast Esimest maailmasõda jäadi paljudes Lääne-Euroopa riikides hätta invaliidistunud sõduritega. Võrreldes varasemate sõdadega oli nende arv

Artikkel toetub autori magistritööle: Karl Kask, *Sõjainvaliidide elu ja hoolekanne Eesti Vabariigis 1920. ja 1930. aastatel* (magistritöö, Tartu Ülikool, 2021).

¹ Tõnu Tannberg, “Selle sajatuhandelise massi elust-olust ja saatusest suures rahvaste heitluses on vähe tehtud juttu...“ Ilmasõjaaegsetest mobilisatsioonidest Eestis aastatel 1914–1917“, *Eestlased ilmasõjas. Sõdurite kirju, päevikuid ja mälestusi Esimesest maailmasõjast*, koost Tõnu Tannberg (Tartu: Rahvusarhiiv, 2015), 20.

² *Eesti Vabadussõja ajalugu, I. Vabadussõja eellugu. Punaväe sissetung ja Eesti vabastamine*, koost ja toim Lauri Vahtre (Tallinn: Varrak, 2020), 389.

³ Tõnu Tannberg, “Saateks. Lisandusi suure ilmasõja kui “unustatud sõja” tundmaõppimiseks”, *Esimene maailmasõda ja Eesti*, koost Tõnu Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 22 (29) (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2014), 10.

⁴ *Eesti Vabadussõja ajalugu, II. Kaitsesõda piiride taga ja lõpuvõitlused*, koost ja toim Lauri Vahtre (Tallinn: Varrak, 2020), 488.

⁵ Reigo Rosenthal, “Eesti Vabadussõda”, *Eesti sõjaajalugu. Valitud peatükke Vabadussõjast tänapäevani* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2021), (9–130), 105.

suurem ning senised hoolekandesüsteemid ei suutnud vajadustega sammu pidada.⁶ Siit tõstatub küsimus, kuidas sõjainvaliidid kohanesid oma eluga Eestis ning kas kahe maailmasõja vaheline riiklik hoolekandesüsteem oli küllaldane nende abistamiseks.

Lääne-Euroopa ilmasõjajärgset sõjainvaliidide sotsiaalpoliitikat on uuritud põhjalikumalt kui Ida-Euroopa oma. Esimese puhul on uurimisfookused olnud hoolekandesüsteemide efektiivsus, mida on analüüsitud nii riigipõhiselt kui ka võrdluses teistega. Selle raames on keskendutud ka spetsiifilistele asutustele, mis pakkusid invaliididele abi. Väga suurt tähelepanu on saanud veteranide ühiskonda integreerimine, mille puhul on vaadatud nii riigi pakutud võimalusi, kaaskodanike suhtumist invaliididesse kui ka viimaste arvamust oma olukorrast ning kuidas seda kujundasid sõjas saadud vigastused.⁷ Ida-Euroopa sõjainvaliididest on ilmunud võrdlemisi vähem uurimusi. Suurt mõju on sellele avaldanud Nõukogudeaegne poliitika, mis käsitles invaliide tabuteemana.⁸ Seetõttu ilmusid esimesed artiklid ja raamatud peale külma sõja lõppu. Uurimusfookus on nagu Lääne-Euroopaski olnud hoolekandesüsteemidel ja sõjainvaliidide

⁶ David A Gerber, "Introduction: Finding Disabled Veterans in History", *Disabled Veterans in History*, toim David A. Gerber (Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 2012), 1–52 (18–19).

⁷ Robert W. Whalen, *Bitter Wounds. German Victims of the Great War, 1914–1939* (Ithaca/New York: Cornell University Press, 1984); James M. Diehl, "Victors or Victims? Disabled Veterans in the Third Reich", *The Journal of Modern History*, 59:4 (1987), 705–736; Deborah Cohen, *The war come home. Disabled veterans in Britain and Germany, 1914–1939* (Berkeley: University of California Press, 2001); David A. Gerber, "Disabled Veterans, the State, and the Experience of Disability in Western Societies, 1914–1950", *Journal of Social History*, 36:4 (2003), 899–916; Chris Millington, *From Victory to Vichy. Veterans in inter-war France* (New York: Manchester University Press, 2012); *Disabled veterans in history*, toim David A. Gerber (Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 2012); A. J. Withers, "(Re)constructing and (re)habilitating the disabled body: World War One era disability politics and its enduring ramifications", *Canadian Review of Social Policy/Revue Canadienne de Politique Sociale*, 75 (2016), 30–58; Rhian Atkin, "Bodies of War: Disabilities and Heroism in the First World War", *Journal of Lusophone Studies*, 3:1 (2018), 11–34; Pierluigi Pironti, "Warfare to Welfare: World War I and the Development of Social Legislation in Italy", *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 45:2 (2020), 187–216; Martina Salvante, "Italian Disabled Veterans between Representation and Experience", *Men After War*, toim Nicola Cooper, Stephen McVeigh (New York: Routledge, 2013), 111–129; Martina Salvante, "The Wounded Male Body: Masculinity and Disability in Wartime and Post-WWI Italy", *Journal of Social History*, 53:3 (2020), 644–666. 2019. aastal anti välja ajakirja Alter, European Society for Disability Research eriväljaanne, mis oli pühendatud Esimeses maailmasõjas invaliidistunud sõduritele – *Alter*, 13:4 (2019).

⁸ Sarah D. Phillips, "'There Are No Invalids In The USSR!' A Missing Soviet Chapter In The New Disability History", *Disability Studies Quarterly*, 29:3 (2009), <https://dsq-sds.org/index.php/dsq/article/view/936/1111> 21.06.2022.

toimetulekul, kuid ka nende tegevus sisepoliitikas ning sõdadepõhine eristamine, mis oli levinud mitmes Ida-Euroopa riigis.⁹

Nagu ülejäänud Euroopas on Eestis olnud senine uurimisfookus sõja-invaliidide hoolekandesüsteemil. Selle ajaloost on avaldanud artikli Andrei Sõtšov¹⁰ ning Viljar Peep on oma doktoritöös teemat käsitlenud omariikluse perioodi sotsiaalpoliitika osana.¹¹ Samal teemal on kirjutanud ka artikli Liisi Esse, kes keskendus Esimese maailmasõja sõdurite olukorrale ning nende positsioonile ühiskonnas võrreldes Vabadussõja invaliididega.¹² Lisaks hoolekandesüsteemile on uuritud sõjainvaliidide koondavate organisatsioonide ajalugu. Nendest suurima, Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühingu (EVSÜ) kohta on organisatsioon avaldanud raamatu ning Mari Pärna on sellest kirjutanud bakalaureusetöö. Viimases on käsitletud ka teisi samal perioodil tegutsenud organisatsioone.¹³

Erinevalt varasematest uurimustest on siinse artikli eesmärk kirjeldada sõjainvaliidide sõjajärgset kohanemist. Selle jaoks on analüüsitud

⁹ Julia Eichenberg, *Kämpfen für Frieden und Fürsorge. Polnische Veteranen des Ersten Weltkriegs und ihre internationalen Kontakte, 1918–1939* (Oldenbourg Verlag: München, 2011); Anita Magowska, “The Unwanted Heroes: War Invalids in Poland after World War I”, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 69:2 (2014), 185–220; John Paul Newman, *Yugoslavia in the shadow of war: veterans and the limits of state building, 1903–1945* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015); *Veterans and War Victims in Eastern Europe during the 20th Century. A Comparison*, toim K. Boeckh, N. Stegmann, *Comparativ*, 20:5 (2010); *The Great War and Veterans’ Internationalism*, toim Julia Eichenberg, John Paul Newman (Palgrave Macmillian, 2013); Marcin Jarzabek, “The Victors of a War that was not theirs: First-World-War-Veterans in the Second Republic of Poland and their European Peers”, *Acta Poloniae Historica*, 111 (2015), 83–105; Aija Fleija, “Pirmā pasaules kara invalīdi Latvijā (1914–1918)”, *Latvijas Kara muzeja. Gadagrāmata*, 16, koost Juris Ciganovs (Rīga, 2015), 10–23; Vytautas Jokubauskas, ““The Tsar would not have taken away our pensions”: compensation for Russian Army First World War invalids in interwar Lithuania”, *Lithuanian Historical Studies*, 21 (2017), 79–106; Alexandre Sumpf, *The Broken Years: Russia’s Disabled War Veterans, 1904–1921* (Cambridge: Cambridge University Press, 2022).

¹⁰ Andrei Sõtšov, “Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940“, *Eesti ajaloost 19.–20. sajandil. Uurimusi historiograafiast, allikaõpetusest ja institutsioonidest*, koost Tõnu Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 19 (26) (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2012), 315–328.

¹¹ Viljar Peep, *Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariiklusaajal* (Tallinn: Argo, 2005).

¹² Liisi Esse, ““Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“ Esimese maailmasõja invaliidide toetused ja ühiskondlik positsioon 1920.–1930. aastate Eestis”, *Esimene maailmasõda ja Eesti. II*, koost Tõnu Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 24 (31) (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2016), 507–533.

¹³ Jüri Teras, *EVSÜ 90. Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing: 1917–2007* (Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing, 2007; Mari Pärn, *Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917–1940* (bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, 2012).

omariiklusperioodil välja antud seaduseid ja määrusi ning varasemat sekundaarkirjandust, et anda ülevaade sõjainvaliididele loodud hoolekandesüsteemist. Invaliidide sõjajärgse igapäevaelu mõistmiseks on läbi töötatud Rahvusarhiivi fondi 1652 allarhiivis leiduvad EVSÜ Tallinna osakonna liikmete teatelehed. Selle üksuse puhul oli tegemist organisatsiooni ühe suurimaga, kuhu 1935. aastal kuulus 730 invaliidi.¹⁴ Valiku puhul oli tähtis ka liikmete päritolu, sest paljud olid Tallinna sisse rännanud teistest Eesti piirkondadest. Tänapäevaks on säilinud 352 liikme andmed aastatest 1919–40, mille alusel on loodud sõjainvaliidi koondportree. Kajastamaks veteranide ja ühiskonna arvamust invaliidide seisust, on kasutatud kaas-aegsetes ajalehtedes leiduvaid artikleid, eriti EVSÜ häälekandjat ajakirja Invaliid. Viimases avaldasid arvamust sõjainvaliidid ja nende eestkõnelejad, andes väga mitmetahulise, kuigi tihti subjektiivse ülevaate invaliidide elust Eestis. Täpsustusena mainin, et termini “sõjainvaliid” all on artiklis mõeldud sõduritest invaliide, kuigi seda saab kasutada tähistamiseks kõiki sõjas püsivalt vigastada saanud inimesi.

Sõjainvaliidide hoolekandesüsteem Eestis

Töö- ja Hoolekandeministeeriumi 1920. aasta andmetel elas Eestis 416 Vene-Türgi sõja (1877–78), 428 Vene-Jaapani sõja (1904–05), 895 Esimese maailmasõja ning 1019 täpsustamata sõja sõjainvaliidi.¹⁵ Neile lisandus 1922. aastaks juurde 422 Vabadussõja veterani.¹⁶ Invaliididele mõeldud hoolekandesüsteemi ülesehitamisega alustati 1919. aastal, kui ühelt poolt sagesid abipalved Saksa okupatsiooni ja Vene keisririigi aegsetelt pensionäridelt¹⁷ ning teisalt hakati mõtlema Vabadussõjast naasvate sõdurite toetamisele. Kokku võeti omariikluse perioodil vastu kuus seadust: ajutine veneaegsete pensionäride toetamise seadus (1920),¹⁸ rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus (1920),¹⁹ kaitseväelaste ja nende pere-

¹⁴ “Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. viimaste aastate tegevusest”, *Invaliid Jõulud*, 16.12.1935, 9.

¹⁵ RA, ERA.15.2.402, l. 33: Seletuskiri Weneaegsete pensionäride toetamise seaduse juurde, dat-mata koopia.

¹⁶ RA, ERA.74.1.347, l. 25: Seletuskiri Töö-Hoolekandeministeeriumi eelarve juurde 1922 aasta peale minevate kulude kohta hoolekande alal, dat-mata koopia.

¹⁷ RA, ERA.15.2.402, l. 32: Seletuskiri Weneaegsete pensionäride toetamise seaduse juurde, dat-mata koopia.

¹⁸ “Nr. 212. Asutava Kogu poolt 18. mail 1920. a. vastuvõetud ajutine veneaegiste pensionäride toetamise seadus”, *Riigi Teataja*, nr 77/78, 29.05.1920, 613–614

¹⁹ “Nr. 96. Asutava Kogu poolt 6. veebr. 1920. a. vastuvõetud rahvaväelaste ja nende perekondade pensioni seadus”, *Riigi Teataja*, nr 26/27, 21.02.1920, 202–204.

kondade pensioniseadus (1924),²⁰ Kaitseliidu pensioniseadus (1930),²¹ üleajateenijate ja nende perekondade pensioniseadus (1934)²² ning kaitseväelaste pensioniseadus (1936).²³

Sõjainvaliidide hoolekandesüsteemi murekohaks kujunes Vabadussõja ja Vene keisririigi sõdade veteranide ebavõrdne kohtlemine. Riigiabi oli suunatud peamiselt Vabadussõjast naasvatele sõduritele, samal ajal kui Vene keisririigi sõdades osalenud invaliididele ei pööratud suuremat tähelepanu.²⁴ 1919. aastal oli Töö- ja Hoolekandeministeeriumi arvamus, et Vene keisririigi ja Saksa okupatsiooni aegsetele pensionisaajatele, k.a sõjainvaliididele, ei peaks Eesti Vabariik maksma toetusi, vaid need välja nõudma vastavatelt riikidelt.²⁵ Selline suhtumine kandus edasi hilisematesse seadustesse ja määrustesse. Näiteks 1920. aastal vastu võetud ajutise Vene-aegsete pensionäride toetamise seaduse eesmärk oli olla lühiajaline lahendus, kuniks Nõukogude Venemaa hakkab maksma toetust Vene keisririigi aegsetele pensioniõiguslastele.²⁶

Ilmne oli kahe sõjainvaliidi grupi eristamine just väljamakstavate pensionite põhjal. 1920. aastal oli rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse alusel Vabadussõja invaliidil õigus saada kuni 2900 marka kuus pensioni, samal ajal kui Vene keisririigi sõdades invaliidistunud veteranid võisid loota kuni 250 margale kuus. Viimaste toetust tõsteti kuni 1923. aastani, peale mida see jäeti samale tasemele 1940. aastani. Vabadussõja invaliidide pensioni tõsteti samal perioodil kümme korda.²⁷

Nõutust suurendas seegi, et pension jäeti maksmata, kui veteranil oli lisisissetulek. Rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse § 30 punkt 1 alusel lõpetati riikliku pensioni maksmine, kui invaliidi sissetulek oli küllalt suur tema toimetulekuks. Tegemist ei olnud ainult Vabadussõjas osalenute murega, sest see mõjutas ka Vene-aegsete sõjainvaliidide toetuste väljamaksmist. Pensioni seotus teiste sissetulekutega jäi invaliididele

²⁰ “Nr. 105. Riigikogu poolt 19. detsembril 1924. a. vastu võetud Kaitseväelaste ja nende perekondade pensioniseadus”, *Riigi Teataja*, nr 149, 23.12.1924, 875–882.

²¹ “Nr. 382. Riigikogu poolt 10. juulil 1930 vastuvõetud Kaitseliidu pensioniseadus”, *Riigi Teataja*, nr 57, 22.07.1930, 661–662.

²² “Nr. 222. Üleajateenijate ja nende perekondade pensioni seadus. 26. märtsil 1934”, *Riigi Teataja*, nr 27, 28.03.1934, 513–514.

²³ “Nr. 772. Kaitseväe pensioni seadus”, *Riigi Teataja*, nr 97, 01.12.1936, 2045–2075.

²⁴ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...”, 7–8.

²⁵ RA, ERA.15.2.402, l. 32: Seletuskiri Wene-aegsete pensionäride toetamise seaduse juurde, dat-mata koopia.

²⁶ Peep, *Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariikluse ajal*, 79.

²⁷ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...”, 8.

mõistmatuks. Nende jaoks oli pension kahjutasu sõjas saadud vigastuste eest, mille nad olid enda silmis täielikult välja teeninud.²⁸

Kuna riik sõjainvaliide eristas, tehti mitmeid katseid, et neid seaduse ees võrdsustada. Selle peamine eestvedaja oli EVSÜ. Omariiklusperioodil prooviti järjepidevalt juhtida riigiasutuste tähelepanu seadustest põhjustatud ebavõrdsusele, esitades lahendusena uut seadust, mis võrdsustaks ilmasõja ja Vabadussõja invaliidide toetused.²⁹ Osaline lahendus saabus 1936. aastal vastuvõetud kaitseväelaste pensioniseadusega, millega pandi ühe seaduse alla kõik need, mis olid varem vastu võetud, välja arvatud ajutine Vene-aegsete pensionäride toetamise seadus. Uuest seadusest võitsid peamiselt Vabadussõja invaliidid, kellel oli õigus saada suuremat pensioni vastavalt sõjas oldud ajale ning lisapensioni iga alaealise lapse pealt.³⁰ Uus seadus tõi ka lahenduse maksetega seotud murele, lõpetades väljamakset, kui invaliidi sissetulek oli suurem kui pensioni täismäär. Varasemalt lõpetati see alamäärana ületamisel, mis reamehe puhul oli 50 krooni.³¹ Vene-aegsete sõjainvaliidide ja nende perede olukorda uus seadus palju ei mõjutanud. Algselt eesmärgiks olnud ühtse kohtlemise asemel lõhe kahe invaliidi grupi vahel ainult suurenes.

Sõjainvaliididele antav riigiabi ei piirdunud ainult pensionitega. Vabadussõjas osalenutel võimaldati 1922. aastast, Esimese maailmasõja veteranidele 1924. aastast, haiglates ja sanatooriumites tasuta ravi sõjas saadud vigastustele.³² Kõigil vähemalt 40% töövõimetusega sõjainvaliididel oli 50% allahindlus ühistranspordi piletitele.³³ Pimedad ja rohkem kui 60% töövõime kaotusega Vabadussõja invaliidid ei pidanud maksma riikliku maksu raadio kasutamise eest.³⁴ Lisaks eelnevalt mainitule olid kõik sõjainvaliidid vabastatud kogukonna, alevi ja valla isikumaksust ning nende pensionite ja toetuste pealt ei võetud tulumaksu.³⁵

²⁸ A. J., "Lahtised küsimused", *Invaliid*, nr 2, 31.07.1920, 23; "Soove invaliidide pensionilolude parandamise kohta", *Invaliid Jõulualbum*, nr 30, 12.1926, 30–31; A. Seeberg, "Üldisest hoolekandest", *Invaliidi Jõulud*, 16.12.1935, 25.

²⁹ Esse, "Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...", 12–13.

³⁰ A. Järvand, "Mida võimaldab uus sõjaväelaste pensioniseadus sõjainvaliididele", *Invaliid*, 25.09.1937, 18–19.

³¹ Sõtšov, "Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940", 320; A.S.J., "Rahvaväe invaliidid ja pensionid", *Invaliid*, 20.12.1939, 5.

³² "Töö-hoolekandeministeeriumi määrus vabadussõja invaliidide järelravitsuse korra kohta", *Riigi Teataja*, nr 55, 2.05.1922, 258; "Töö-hoolekandeministeeriumi määrus ilmasõja invaliidide järelravitsuse korra kohta" *Riigi Teataja*, nr 144, 5.12.1924, 770.

³³ Sõtšov, "Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940", 321.

³⁴ "505. Raadioringhäälingu kasutamise määrus", *Riigi Teataja*, nr 54, 22.06.1935, 1532.

³⁵ "Nr 184. Vabariigi valitsuse poolt 12. apr. 1920. a. ajutise valitsemise korra § 12-a põhjal vastuvõetud tulumaksuseadus", *Riigi Teataja*, nr 63/64, 30.04.1920, 498; "101.

1918. aastal lubas Eesti Vabariik anda eelisjärjekorras tasuta maad kõigile, kes olid sõjas vigastada saanud.³⁶ Hüve vastuvõtmisel aga kaotati õigus saada vigastuse eest riigipensioni. Viimane säilis maast loobumisel ning kinnisvara asemel maksti välja rahaline tasu.³⁷ See tekitas veteranides pahameelt, sest, nagu eelnevalt mainiti, nähti pensionis sõjas välja teenitud tasu. Selle parandamiseks täiendati 1934. aastal maade väljajagamise seadust. Rendi maksimise või väljaostumaksu tasumisel oli 40% või suurema töövõimekaotusega veteranidel võimalus saada nii maa kui ka säilitada pension.³⁸ Esimeses maailmasõjas invaliidistunud, kuid ka Vabadussõjas osalenud veteranid liigitusid seaduse silmis ilmasõja sõjainvaliidideks ning neile ei laienenud õigus eelistaotleda tasuta maa saamist.³⁹

Peale sõda polnud kõik sõjainvaliidid võimelised endaga hakkama saama ning nende jaoks loodi mitmeid invaliidikodusid. Seal said nad elada ning vajadusel õppida uut ametit. 1920. aasta esimeses pooles asutati Tallinnas sõjainvaliidide varjupaik, mis samal aastal kolis ümber Imastusse. See pakkus elamiskohta ligi 50 veteranile, kujunedes üheks suurimaks omasuguste hulgas Eestis.⁴⁰ Lisaks sellele asutati 1920. aastal Narvas endistele Loodearmee sõduritele Vene invaliidide kodu⁴¹ ning 1935. aastal Udrikule Vabaduse Risti kavaleride kodu, kus veteranid said elada koos peredega.⁴²

Sõjainvaliide aitasid iseäranis palju invaliidistunud veterane koondavad organisatsioonid. Suurim neist oli EVSÜ. Ühing toetas nii rahaliselt kui ka materiaalselt halvemas seisus liikmeid ning avas mitmeid töökohtasid, kus invaliidid said omandada näiteks päevapiltniku-, kingsepa- või rätsepaametit. Organisatsioon võitles eriti aktiivselt selle nimel, et sõjainvaliidid oleksid seaduse ees võrdsed, saates mitmeid palve- ja märgukirju

Tulumaksu seaduse muutmise ja täiendamise seadus”, *Riigi Teataja*, nr 15, 21.02.1936, 289; “411. Linna kogukonnamaksu seadus”, *Riigi Teataja*, nr 50, 1936, 1113–1114; “412. Alevi isikumaksu seadus”, *Riigi Teataja*, nr 50, 1936, 1115–1117.

³⁶ “Ajutise Valitsuse määrus”, *Riigi Teataja*, nr 9, 24.12.1918, 1.

³⁷ “Vabariigi valitsuse poolt 29. apr. 1920. a. vastuvõetud”, *Riigi Teataja*, nr 79/80, 02.06.1920, 626; “Nr. 137. Riigikogu poolt 18. detsembril 1925. a. vastu võetud Autasumaa tarvitamise seadus”, *Riigi Teataja*, nr 199/200, 29.12.1925, 1153–1154.

³⁸ “Nr 218. Autasumaa tarvitamise seaduse muutmise ja täiendamise seadus. 26. märtsil 1934”, *Riigi Teataja*, nr 27, 28.03.1934, 504–505.

³⁹ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...”, 15.

⁴⁰ Sõtšov, “Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940”, 321–322; A. J. W., “Invaliidide varjupaik Tallinnas”, *Invaliid*, nr 3, 15.08.1920, 44; “Eesti Punase Risti Imastu Invaliidide kodu 10. aastane”, *Invaliid*, 16.12.1935, 16–17.

⁴¹ “Invaliidide elust. Narva Vene invaliidide kodu”, *Invaliid*, nr 2, 07.07.1922, 14.

⁴² Sõtšov, “Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940”, 321–322; “Udrikus 21 Vabadusristi kavaleri”, *Uus Eesti*, nr 145, 31.05.1939, 5.

Vabariigi Valitsusele ning Töö- ja Hoolekandeministeeriumile.⁴³ EVSÜ kõrval mõjult ja suuruselt teine organisatsioon oli 1928. aastal registreeritud Vabadussõja Invaliidide Koondus, mis oli eesmärgilt ja põhimõtetest sarnane EVSÜga. Organisatsioon lahkes Vabadussõja veteranide keskest poliitikast, mis oli vastu igasugusele sõjainvaliidide seaduse ees võrdsustamisele. Lisaks varem mainitud kahe organisatsiooni kõrval eksisteeris Eestis ka kolm Vene sõjainvaliide ühendavat organisatsiooni – Vene Invaliidi Päevakomitee, Vene Sõjaväe Invaliidide Ühing Eestis ja Vene Vigastatud Sõjameeste-Emigrantide Ühing Eestis.⁴⁴

Sõjainvaliidide koondportree

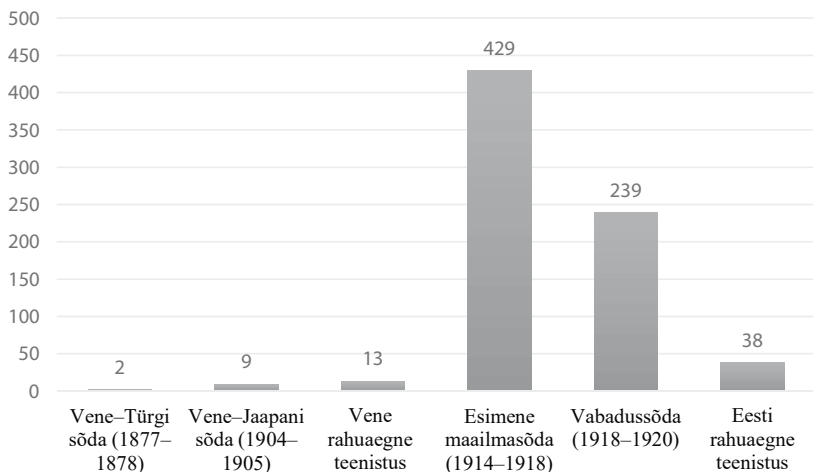
Iseseisvusperioodil vastuvõetud seadused ja määrused pakuvad ülevaadet hoolekandesüsteemist ning toetuste ja pensionite summadest, ent kuivõrd oli sellest tegelikult sõjainvaliididele kasu? Mõistmaks kohanemist sõjajärgse eluga, on lähemalt analüüsitud EVSÜ Tallinna osakonna liikmete teatelehti ja 1935. aastal ajakirjas Invaliid avaldatud andmeid sama osakonna kohta. Esimese puhul on tegemist invaliidistunud sõdurite liitumisel täidetud ankeetidega, mida on tänaseks Rahvusarhiivis säilinud 352 tükki aastatest 1919–40. Nendes on vastatud mitmetele küsimustele, mis puudutavad erinevaid elu aspekte, nt sõjaväeline teenistus, pere, invaliidsuse suurus ja põhjus, varanduslik olukord. Teise puhul on tegemist osakonna tegevuse ülevaatega, kus on peale üksuse endaga seotud andmete kirjas info liikmeskonna kohta, nt sõjaväeline teenistus, pere, invaliidsuse suurus.

TEENISTUS. Nagu eelnevalt oli selgitatud, mõjutas sõjainvaliidide riigitootust see, millises sõjas nad olid vigastada saanud. Tallinna osakonna teatelehtede andmetel oli kaks kolmandikku nende liikmetest osalenud Esimeses maailmasõjas ning veerand Vabadussõjas. Teistes sõdades ja rahuaegsetes teenistustes vigastatuid oli vähem kui 5%.⁴⁵ Sarnaseid suhtarve kinnitavad 1935. aastal ajakirjas Invaliid avaldatud andmed, mis koguti 730 liikme põhjal (vt graafik 1).

⁴³ Sõtšov, “Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940”, 322–324; Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...”, 10–13.

⁴⁴ Sõtšov, “Vigastatud sõjameeste sotsiaalhoolekandest aastatel 1918–1940”, 324–325; Mari, *Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing 1917–1940*, 63–69; Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...”, 20–25.

⁴⁵ RA, ERA.1652.1. säilikud 123–131. Invaliidide teatelehed.

Graafik 1. EVSÜ Tallinna osakonna liikmete sõjaväeline taust 1935. aasta andmete põhjal (Allikas: Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. viimaste aastate tegevusest, 9.)

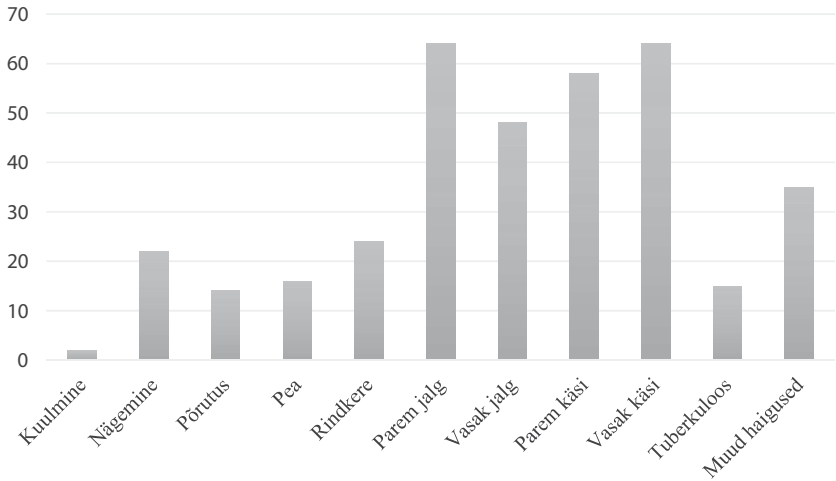
VIGASTUSED. 1935. aastal ajakirjas Invaliid avaldatud andmetel oli Tallinna osakonna 73ost liikmest pea kaks kolmandiku vähemalt 50% töövõimetusega.⁴⁶ Kõige suurema grupi moodustasid 100% töövõimetusega veteranid, keda oli 133 ehk pea iga viies. Neile järgnesid suuruselt 25 ja 50% töövõimekaotusega liikmed, keda oli vastavalt osakonnas 123 ja 106.

Invaliidsuse põhjusena (vt graafik 2) nimetati kõige rohkem vigastusi jäsematel või viimaste puudumist. Teatelehtede andmetel moodustasid need 60% kõigist juhtumitest. Kõige tihedamini on mainitud käsi, eriti vasakut. Jäsemetele järgnesid põhjusena erinevad haigused, millest leviuim oli tiisikus ehk tuberkuloos.

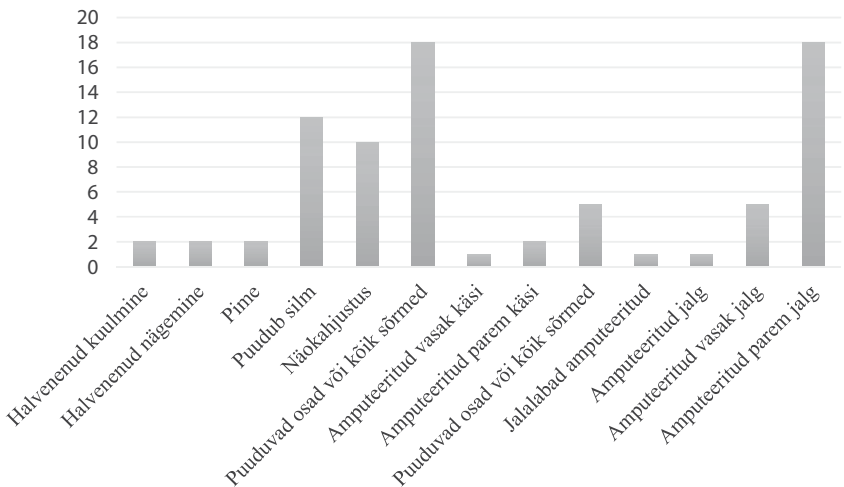
Kuigi Tallinna osakonnas oli rohkelt täieliku töövõime kaotusega invaliidide, moodustasid jäsemeta veteranid neist ainult väikese osa. Invaliidide endi järgi oli nende kaasmaalaste silmis stereotüüpne sõjainvaliid “kätitu ja jalutu”,⁴⁷ kuid teatelehtedest saadava info põhjal võib väita vastupidist (vt graafik 3). Näiteks vigastust vasakul käel on invaliidsuse põhjusena teatanud 64 liiget, kuid ainult ühel oli see amputeeritud. Parema jalata oli 18 invaliidi, kuid jäsemega seotud vigastust on invaliidsuse põhjusena

⁴⁶ Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. viimaste aastate tegevusest, 9.

⁴⁷ “Kas see inimene ka mõtleb, mis ta räägib!”, *Invaliid*, nr 7, 27.11.1920, 65.

Graafik 2. EVSÜ Tallinna osakonnaga aastatel 1919–40 liitunud invariantsust põhjustanud vigastuse liik või piirkond (Allikas: RA, ERA.1652.1. säilikud 123–131. Invaliidide teatelehed).

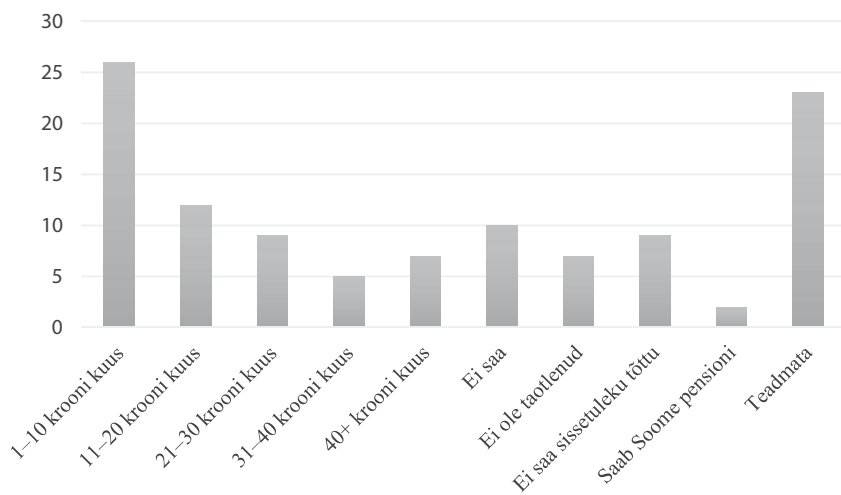

Graafik 3. EVSÜ Tallinna osakonnaga aastatel 1919–1940 liitunud raskemad vigastused (Allikas: RA, ERA.1652.1. säilikud 123–131. Invaliidide teatelehed).

mainitud 53 juhul. Enamikul juhtudel seisnes põhjus liikme raskendatud kasutamises. See võis tuleneda nii sõrmede või varvaste puudumisest kui ka halvasti kokku kasvanud luumurdudest ja haavadest.

MAJANDUSLIK OLUKORD. Eelnevalt esitatud andmete põhjal oli keskmine Tallinnas elanud sõjainvaliid ilmasõja veteran, kellel oli vähemalt 50% töövõimetus. Kõrvutades seda seadustega, mis olid kallutatud Vabadussõja invaliidide kasuks, võib eeldada, et keskmise invaliidi majanduslik olukord ei olnud kiita. Riigitoetuste summad olid väikesed ning isegi kui veteran oli võimeline töötama, oli üleval küsimus, kas talle võimaldatakse jätkuvalt riigitoetust tema sissetuleku suuruse tõttu. Tõenäoliselt oli see küsimus üleval paljudele, sest ühelt poolt leiti, et pensionid on ihu ja verega välja teenitud, ning teisalt olid need suureks abiks neile, kelle töö ei olnud hästi tasustatud.

Omamaks paremat ülevaadet sõjainvaliidide olukorrast ja toimetulekust ning kui tähtsad olid nende jaoks toetused, on analüüsitud ühel konkreettsel aastal esitatud teatelehti (graafik 4). Selleks valiti 1932. aasta, sest sellest ajast on neid säilinud kõige rohkem. See on 12 aastat pärast Vabadussõda, mis aitab mõista, milline oli sõjainvaliidide majanduslik olukord sõja järel.

Graafik 4. 1932. aastal EVSÜ Tallinna osakonnaga liitunud ühes kuus saadava pensioni või toetuse summa (Allikas: RA, ERA.1652.1. säilikud 123–131. Invaliidide teatelehed).

1932. aasta teatelehtede analüüs toob esile erinevuse sõjainvaliididele makstavate toetuste suuruses. Peamiselt eristuvad kaks sama suurusega gruppi, millest ühe liikmed said 1–10 krooni kuus ning teised 11–50. Viimases moodustavad enamuse Vabadussõja veteranid, sest ilmasõjas osalenute toetuse ülemäär oli 10 krooni. Siinkohal peab märkima, et osal juhtudel pandi teatelehtedesse kirja nii sõjainvaliidile kui ka tema perele antav toetus, mistõttu võis näiteks ilmasõja veteran saada ka rohkem kui 10 krooni kuus toetust. Olenevalt töövõimetuse suurusest võis erinevus summades olla kuni viiekordne. Seetõttu olid toetustest sõltuvad Veneaegsed sõjainvaliidid suurema tõenäosusega majanduslikult kehval järjel. Üks selline oli Esimeses maailmasõjas pimedaks jäänud Ernst Arras. Tal oli 100% töövõime kaotus, mille tõttu ei saanud ta töötada ning vajas iga päev kõrvalist abi. Eesti Vabariigilt sai ta toetust 10 krooni kuus.⁴⁸ Tema majanduslik olukord oli olnud kehv pikemat aega, sest juba 1924. aastal korraldas Tallinna osakond Arrase toetuseks piduõhtu.⁴⁹

Riikliku toetuse saajate kõrval on võimalik märgata sama suurt hulka invaliide, kes seda ei saanud. Viimased on selle puudumist põhjendanud oma sissetuleku või sellega, et toetust pole veel jõutud taotleda. Arvestav osa veterane on sellele küsimusele vastamata jätnud. Üheks põhjuseks võib pakkuda, et tegemist oli hiljuti töötuks jäänutega. Ülemaailmne majanduskriis oli juba paar aastat mõjutanud tööturgu, mistõttu oli 1932. aastaks Eestis 32 000 töötut.⁵⁰ Teine põhjus võis seisneda sissetulekus. Eelnevalt sai mainitud, et kuni 1936. aastani kehtis Vene-aegsetele, aga ka Vabadussõja invaliididele rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseaduse paragrahv 30, mis piiras toetuse saamist. Seega võis vastamata jätnute puhul tegemist olla veteranidega, kes ei saanud seda oma sissetuleku tõttu või kes polnud seda jõudnud taotleda hiljutise töötuks jäämise tõttu.

Tallinna osakonna liikmete hulgas jääb silma suur hulk varatuid veterane. Kui on küsitud kinnisvara olemasolu kohta, siis kümnendik on vastanud, et neil on maja või korter. 7% liikmetest on tunnistanud, et neil see puudub, ning ülejäänud on jätnud vastamata. Eraldi on küsitud, kas omatakse muud vara. Sel puhul on mainitud, et omatakse kariloomi, tööriistu, vallasvara nagu riideid jms ning elukoha sisustust, kuid samamoodi nagu esimesele küsimusele on suur hulk invaliide jätnud vastamata. Põhjused, miks on jäetud mõlemale küsimusele suurel hulgal vastamata, jäävad teadmata. Võib eeldada, et ühelt poolt ei soovitud teatada, mida omatakse, kuid

⁴⁸ RA, ERA.1652.1.123: Teateleht nr 199 (pagineerimata).

⁴⁹ *Päevaleht*, nr 323, 28.11.1924, 8.

⁵⁰ *Eesti ajalugu VI: Vabadussõjast taasiseseisvumiseni*, peatoim Sulev Vahtre (Tartu: Ilmamaa, 2005), 81.

teisalt ei soovitud teatada, mida ei omata. Viimasele mõttele annab alust osa veteranide vastus, kus ühele kahest küsimusest on juurde lisatud, et neil puudub vara.⁵¹

TÖÖTAMINE. 1935. aasta Invaliidi numbris tõdeti, et paljudel sõjainvaliididel puudub elukutse.⁵² Teatelehtede põhjal oli pea 40% Tallinna osakonna liikmetest tehaste või talude lihttöölised. Vähesed olid leidnud rakendust avalikus sektoris või kõrgemat erialaharidust nõudval tööol, nt advokaadi või insenerina. Umbes veerand invaliididest töötas käsitöölisena, nt rätsepana. Kümnendik liikmetest ei olnud oma ankeedile märkinud ametit, millest võib ainult eeldada, et nad ei soovinud seda teatada või nad olid töötud. Samas tõid mõned esile oma õpitud ametid, kuid tõdesid, et ei tööta enam sellel alal.⁵³

Töölise suurest osakaalust selgub, miks oli iseseisvusperioodil riikliku pensioni katkemine teise sissetuleku olemasolul probleem. Töölise palgad sõltusid suurel määral kohast, kus töötati, kuid aastatel 1927–39 olid meeste keskmised tunnitasud 34,4–46 senti, andes kuupalga 66–88 krooni. See oli märgatavalt madalam sissetulek kui ametnikel ja haridustöötajatel, kes said üldiselt 100 ja rohkem krooni kuus.⁵⁴ Nende summade kõrval oli täieliku töövõimetusega Vabadussõja veteranidele pensioniks makstav 50 krooni kuus väike summa, rääkimata Vene keisririigi sõjainvaliidide 10-kroonisest toetusest. See lisab invaliidide võitlusele säilitada oma toetus ainelise põhjuse. Ühelt poolt oli tegemist nende jaoks oma tervise hinnaga lahingus välja teenitud hüvega, kuid teisalt oli see paljudele vajalik puhtalt sissetulekuna, sest nende töölt saadav palk oli liiga väike nii enda kui ka oma pere ülalpidamiseks.

PEREKOND. Sõjainvaliididest rääkides keskendutakse tihti vigastatud veteranile, unustades ära, et olukorrast olid mõjutatud ka tema lähedased. Teatelehtedest saadava info põhjal oli EVSÜ Tallinna osakonna liikmetest

⁵¹ Nt Vabadussõja veteranid Kalju Lõokene ja Jüri Kabi on kinnisvara küsimuse jätnud vastamata, kuid andnud hiljem küsimusele varanduslikust seisust vastuseks “ei ole” ja “ei ole miskit varandust” vastavalt. RA, ERA.1652.1.125: Teateleht nr 211 (pagineerimata); RA, ERA.1652.1.126: Teateleht nr 19 (pagineerimata).

⁵² Kokkuvõtteid Vigastatud Sõjameeste Ühingu Tallinna Osak. viimaste aastate tegevusest, 10.

⁵³ Nt Richard Liimann, Vabadussõja veteran, kes enne sõda pidas meremeheametit, kuid teatelehe täitmise ajal ei olnud tal töökohta. RA, ERA.1652.1.126: Teateleht nr 510 (pagineerimata).

⁵⁴ Janek Konsap, *Töölis perekondade eluolust 1930ndate II poole Tallinnas* (magistritöö, Tallinna Ülikool, 2022), 12, 17–22.

kolmandik vallalised ning ülejäänud abielus, lahutatud või lesestunud. Kogu liikmeskonna peale oli veteranidel 337 järglast. Suurele abiellunute osakaalule vaatamata ei olnud kõigil veteranidel lapsi, sest kolmandik abieludest olid lastetud. Liites nende ja vallaliste veteranide arvud, peab tõdema, et pea pooltel Tallinna osakonna sõjainvaliididel polnud järglasi.

Oma pere ülalpidamiseks olid invaliididel piiratud võimalused. 1930. aastate lõpus moodustas enamiku (73%) keskmise Eesti pere sissetulekust perekonnapea ehk mehe oma. Tallinnas oli selle protsent natuke suurem, olles 74,6%.⁵⁵ Kui töövõimetuse tõttu polnud invaliididel võimalik tööl käia, siis langes see kohustus nende abikaasadele⁵⁶ või jäädi lootma riiklikule toetustele. Nagu on varem kirjeldatud, sattusid täbarasse olukorda eriti Vene keisririigi armees teeninute pered, sest tihti said nad toetuseks väiksema summa kui üksik Vabadussõja invaliid.⁵⁷ Seda ebavõrdsust suurendasid veel kaudsed sissetulekud, näiteks Vabadussõja invaliididele antav lisatoetus iga alaealise lapse eest⁵⁸ ja nende laste võimalus õppida kuni kõrgkoolini tasuta või poole hinnaga.⁵⁹

Sõjainvaliidide kuvand ühiskonnas

Sõjainvaliidide heaolule oli lisaks füüsilisele tähtis ka vaimne toimetulek. Viimase puhul oli suur mõju kaasmaalaste suhtumisel. Teadmine, et nende sõjast antud panust hinnatakse ja austatakse, oli veteranide jaoks väärtuslikum kui riigipension.⁶⁰ Suurema tähelepanu ja rahva tänu said Vabadussõjas osalenud. See tulenes sõja iseloomust, sest seda peeti oma rahva ja riigi eest. Eelnevaid sõdu sellena ei nähtud. Suhtumist mõjutas ka kaotus ilmasõjas ja võit Vabadussõjas. Esimesest naasid veteranid kaasmaalaste hulka, kes keskendusid, et endaga toime tulla ning kurnavast sõjast taastuda. Teise puhul naasti võidukast sõjast, mille tulemusena kindlustati

⁵⁵ Konsap, *Töölisperekondade eluolust 1930ndate II poole Tallinnas*, 23.

⁵⁶ Ivo Kari, "Naise pihtimus", *Rahva Elu*, nr 15, 03.07.1932, 6; "Klassiloterii viimane päev: 33.00okr võitsid 7 Haapsalu prouat", *Uus Eesti*, nr 226, 22.08.1939, 9.

⁵⁷ Esimese maailmasõja veteran Edgar Erismäe, kellel oli 100% töövõimetus ning kolmelapseline pere, sai riigilt Vene-aegsete pensionäride toetamise seaduse alusel 22 krooni kuus. Samas sõjas invaliidistunud Jaan Kaalep, kellel oli 70% töövõimetus ja viielapseline pere, sai Eesti Vabariigilt 13,20 krooni kuus toetust. Samasuguse töövõimekaotuse protsendiga vallaline Vabadussõja veteran võis loota riigilt saada 35–50 krooni kuus pensioni. RA, ERA.1652.1.123: Teateleht nr 120 (pagineerimata); ERA.1652.1.125: Teateleht nr 33 (pagineerimata).

⁵⁸ Järvand, *Mida võimaldab uus sõjaväelaste pensioniseadus sõjainvaliididele*, 19.

⁵⁹ "Nr. 821. Vabadussõja invaliidide laste soodustamise seadus", *Riigi Teataja*, nr 105, 17.12.1934, 1797–1798.

⁶⁰ S. Pinding, "Tsiivilisatsioon, sõda, kultuur, revolutsioon", *Invaliid*, nr 32, 1927, 110.

oma riik. Kõige selle tõttu elasid Vene keisririigi sõdade invaliidid terve iseseisvusperioodi ajal Vabadussõja veteranide varjus. See mõjutas ka kaasmaalaste suhtumist neisse, mille tõttu neid nähti võõrastena. Tegemist ei olnud Eestile ainulaadse nähtusega, ka teistes Ida-Euroopa riikides eristati ilmasõja ja jätkusõdade veterane.⁶¹

Nii Eestis kui ka mujal Euroopas leiti, et töötamine aitab sõjainvaliididel ühiskonda sulanduda. See seisnes invaliidile iseseisvustunde tekitamises, sest saades töö eest palka, ei sõltunud veteran teiste abist ning oli võimeline nii end kui ka oma lähedasi üleval pidama. Samuti kinnitas see neile, et neid ei nähta mitte abirahast elavate santidena, vaid võrdsete kaaskodanikena. Kõige edukam selles oli Saksamaa, kes pakkus sõjainvaliididele võimalust õppida riigi kulul uus elukutse ning kohustas avalikku sektorit ja erasektorit eraldama konkreetse protsendi töökohtadest sõjainvaliidide jaoks. Sarnase süsteemi võis leida ka Poolas.⁶² Eesti Vabariigi panus sõjainvaliidide tööhõive parandamisse jäi viimase kahe näite kõrval tagasihoidlikuks. Peamiselt seisnes see õppetöökodade ja invaliididekodude asutamises ning paari määruse vastuvõtmises, millega kindlustati sõjainvaliididele töökoht avalikus sektoris. Nende puhul oli eesmärgiks aidata Vabadussõjast naasvaid sõdureid ja nende peresid.⁶³ Kehvemad olid sõjainvaliidide võimalused erasektoris. Juba 1920. aastast on mitmeid teateid sellest, kuidas eraettevõtted keelduvad neid tööle võtmast, sest eelistati täie tervise juures olevaid inimesi. Äraütlemise põhjustena mainiti võltskaastunnet ehk väideti, et invaliid võib ametipostil endale rohkem haiget teha, aga ka parastamist sõjas osalemise ja invaliidistumise eest. Esines ka näiteid sellest, kuidas lahendusena pakuti, et palka vähendatakse invaliidi töövõimetuse protsendi võrra.⁶⁴

Sõjainvaliidide olukorra mõistmine oli ühiskonnas kahetine. Ühelt poolt tunti neile kaasa, kuid teisalt esines mõistmatust. Kaasaegsetest ajalehtedest on võimalik leida mitmeid artikleid, milles teadvustati sõjainvaliidide

⁶¹ Esse, "Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures..." 7–8; Liisi Eglit, "The Experience of Returning. Estonian World War I Soldiers' Return to Society", *Frontwechsel. Österreich-Ungarns "Grosser Krieg" im Vergleich*, toim Wolfram Dornik, Julia Walleczek-Fritz, Stefan Wedrac (Wien/Köln/Weimar: Böhlau, 2014), 75–80.

⁶² Cohen, *The War come Home. Disabled Veterans in Britain and Germany, 1914–1939*, 155; Christopher R Jackson, "Infirmative action: The Law of Severely Disabled in Germany", *Central European History*, 26:4 (1993), 417–418; A. S., "Poola sõjainvaliidide pensioni olud", *Invaliidi Jõulud*, 16.12.1935, 29–30.

⁶³ "Nr. 89. Eesti Vabariigi valitsuse poolt 25. juunil 1919. aastal vastuvõetud määrus Eesti vabadussõjast osavõtnud sõjaväelaste kohta", *Riigi Teataja*, nr 42, 02.07.1919, 329; "Töö- ja hoolekandeministeeriumi ringkiri kõigile walitsus- ja omavalitsusasutustele", *Riigi Teataja*, nr 49/50, 03.04.1920, 388.

⁶⁴ O. V., "Ei anta tööd sellepärast, et oled sõdur olnud!", *Invaliid*, nr 2, 31.07.1920, 19.

kehva majanduslikku olukorda,⁶⁵ kuid oli ka tekste, milles seda õigustati.⁶⁶ EVSÜ täheldas, et soov toetada invaliide vähenes iga aastaga ning esines ka juhtumeid, kus kohalikud elanikud olid abistamise vastu. Näiteks ei saanud EVSÜ Nissi osakond aastatel 1921–26 ühtegi vabatahtlikku annetust. Vastuseisu esines rohkem, kui abi organiseeriti ilmasõja invaliididele, sest peamiselt taheti toetada Eesti riigi ja rahva eest võidelnud Vabadussõja veterane.⁶⁷

Eelnevalt kirjeldatu põhjal võib jääda mulje, et rahvas oskas teha vahet, millises sõjas oli invaliid teeninud, kuid reaalsuses ei olnud nad selleks võimelised. Pilkevõlt kutsuti veterane “logarditeks”, “armuleivajässideks” või “leierkastimeesteks”, viidates viimase puhul annetuste kogumiskastidele. Mõnitamise kõrval on teateid ka ohvrisüüdistamisest. Nii on ajakirjas Invaliid esile toodud, kuidas invaliididele on öeldud parastavalt “kes käskis nõnda loll olla ja oma pea tulle pista”.⁶⁸ Täpsemalt on kirjeldatud, kuidas tööd otsivale Vabadussõja veteranile öeldi töökoht ära sõnadega: “[Sa oled] ise süüdi, kes käskis vabatahtlikult käe ära anda.”⁶⁹ Vaatamata rahva kaastundele, said pilkamist ja alandust tunda kõik veteranid, olemata sõjast, milles olid vigastada saanud.

Ühiskonna suhtumine mõjutas otseselt invaliidide arvamust endast. Oma vigastuse tõttu jäid sõjainvaliidid, eriti need, kellel oli suur töövõimevus, paratamatult sõltuma teiste abist. Vaadeldavast perioodist on näiteks võimalik leida teateid, kus palutakse kaasmaalastelt laenu õpingute rahastamiseks või kasutatud ülikonda annetada.⁷⁰ Kuigi suur hulk sõjainvaliide elas kehvades oludes, oleks seda leevendanud kaasmaalaste tunnustus ja tähelepanu. Nii Eestis kui ka teistes Euroopa riikides soovisid invaliidid, et neid rindel üle elatud õuduste ja kannatuste eest tunnustataks, tänataks ja austataks.⁷¹ Nende soovidele vaatamata tundsid veteranid, et kaasmaalased ei näita üles küllalt tänulikkust ja nende olukorra vastu mõistmist. Sõjainvaliidid arvasid, et nende kehalised deformatsioonid põhjustasid tülgastust ning seetõttu ei soovinud kaasmaalased neid aidata ega nendega läbi

⁶⁵ R. Raasik, “Vabadussõja invaliidide toetamiseks kõik jõud rakkesse?“, *Waba Maa*, nr 249, 01.11.1920, 7; “Tungiv soov“, *Sakala*, nr 137, 26.11.1920, 3; Mihkel Martna, “Eesti sõja invaliidid..“, *Sotsialdemokraat*, nr 237, 21.11.1920, 3.

⁶⁶ J. U., “Vigastatud sõdurite perekonnad“, *Waba Maa*, nr 260, 13.11.1920, 4.

⁶⁷ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“, 16–17.

⁶⁸ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“, 14–15.

⁶⁹ O. V., “Ei anta tööd sellepärast, et oled sõdur olnud“, 19.

⁷⁰ “Rahamehed!“, *Sakala*, nr 115, 27.09.1922, 4; “Maailmasõjaegne invaliid palub“, *Päevaleht*, nr 327, 26.11.1935, 9.

⁷¹ Esse, “Nii oleme 20 aastat sunnitud olnud kiratsema omariikluse juures...“, 9.

käia.⁷² See võis viia veterane masendusse, mille leevendamiseks otsiti abi alkoholist. Selle kohta on võimalik leida mitmeid näiteid kaasaegsetest ajalehtedest.⁷³ Alkoholism ja tajutud kaasmaalaste võõristus süvendasid nende eraldumist ühiskonnast ning vaimsete ja füüsiliste muredega üksijäämist. Äärmuslikul juhul leiti, et ainus lahendus on võtta endalt elu. Näiteks 1937. aastal lõi Vabadussõja invaliid August Aberkorn endale rindkerre mitu noahaava, mille tulemusel mees suri. Ta põdes raskel kujul tuberkuloosi ning tema ainuke sissetulek oli riiklik pension.⁷⁴

Kokkuvõte

Sõjainvaliidide kohanemine oma sõjajärgse olukorraga sõltus Eestis väga palju sõjast, milles nad olid vigastada saanud. Iseseisvusperioodil anti vigastatud veteranide aitamiseks välja kuus seadust, millest suurima mõjuga olid 1920. aastal välja antud rahvaväelaste ja nende perekondade pensioniseadus ning ajutine Vene-aegsete pensionäride toetamise seadus. Kuigi need koostati samal aastal kahele kõige suuremale sõjainvaliidi grupile, olid nende alused erinevad. Esimene loodi toetamaks võitjatena naasnud kangelasi ja nende peresid, samas kui teise puhul oli tegemist ajutise lahendusega teiste riikide kohustusele. Selle tulemusena jagunesid sõjainvaliidid omadeks ja võõrasteks ning Eesti Vabariigi teenistuses invaliidistunutele jagati mitu korda suuremat pensioni kui Vene keisririigi aegsetele invaliididele. Seda vahet suurendasid mitmed määrused, millega võimaldati Vabadussõjas osalenutele tasuta arstiabi või soodustusi riiklikelt maksudelt, mis eranditena laienesid Vene keisririigi armee invaliidistunutele. Veteranid panid suure lootuse kõiki sõjainvaliide hõlmavale seadusele, mis reaalseeris osaliselt 1936. aasta kaitseväelaste pensioniseadusega. Sellest said peamiselt kasu Vabadussõjas osalenud, Vene tsaari eest teeninute olukorda see ei muutnud.

Riiklikus hoolekandesüsteemis valitsenud kallutatuse tõttu sattusid suurema tõenäosusega raskustesse ilmasõjas vigastada saanud sõjamehed. Viimased moodustasid ka kõige suurema grupi sõjainvaliide, kellest pooled olid EVSÜ Tallinna osakonna liikmete näitel kaotanud vähemalt 50%

⁷² “Kas on inwaliididel oma häälekandjat tarwis?“, *Invaliid*, nr 9/10, 18.12.1920, 76–77; B. Brifk, “Mõningad jooned invaliidi hingeelust”, *Invaliid*, nr 32, 1927, 102–104.

⁷³ Endel Armavion, “Invaliidid, kaitske end ise!“, *Invaliid*, nr 4, 29.08.1920, 56; “Peksis majaperenaist”, *Oma Maa*, nr 140, 22.11.1938, 4; “Torma ja tormalased”, *Tapa Sõnumeid*, nr 55, 11.05.1933, 4; “Suurejõelt leiti uppunu. Joobnud sillavaht kukkus jõkke ja leidis seal külma haa”, *Pärnu Päevaleht*, nr 218, 24.09.1938, 2.

⁷⁴ “Siseriigist”, *Vaba Maa*, nr 289, 15.12.1937, 6.

oma töövõimest. Eriti suure töövõimetuse protsendiga veteranide jaoks oli probleem riigitoetuse väiksus. Võrreldes Vabadussõjas osalenutega jagati ilmasõja veteranidele viis korda väiksemat toetust. Sõjainvaliidide kui kogukonna jaoks oli see probleem, sest ühelt poolt oli juba Vabadussõja invaliidide pension väiksem kui Eesti tööliste keskmine palk. Teisalt lõpetati muude sissetulekute puhul riikliku toetuse maksmine, mistõttu oli invaliididel vaja valida, kas leida endale töö või elatuda riigi rahast. See valik ei olnud paljudele lihtne. Suurel osal veteranidest puudus ametiharidus ning nende ainukeseks valikuks oli lihttöö. Sellest saadava tasu eest pidid nad hoolt kandma oma pere eest või kui see polnud võimalik, siis langes see kohustus nende elukaaslastele. Riikliku toetuse küsimus oli veteranide jaoks põhimõtteline, sest seda nähti kui tasu nende panuse eest rindel.

Maiste hüvede kõrval oli sõjainvaliidide jaoks tähtis nende kaasmaalaste arvamus. Samamoodi nagu riikliku hoolekandesüsteemi jaoks jagunesid sõjainvaliidid ka Eesti rahva silmis omadeks ja võõrasteks. Kuigi Vabadussõjas osalenud said rohkem tähelepanu nii riigilt kui ka kaaskodanikelt, eristati neid igapäevaelus pigem harvem teistest sõjainvaliididest. Selle tulemusena võisid kõik invaliidid kogeda kaasmaalaste mõistmatust. Tegemist oli murega, mis iga mööduva rahuaastaga aina suurenes, sest mida kaugemaks jäi sõjas kogetu, seda vähem tunti vajadust sõjainvaliidide toetada. Veteranides, kes pidid edasi elama sõjas saadud vigastusega, tekitas see pettumust, sest nad tundsid, et nende kaasmaalased ei mõista täielikult nende panust ja neid kannatusi, millega nad pidid edasi elama.

Kuigi siinse artikli eesmärk oli luua selgem pilt sõjainvaliidide hoolekandesüsteemist ning sõjajärgse eluga toimetulekust, on lisauuringud kindlasti vajalikud. Lisaks Tallinnale oli EVSÜ-l mitmeid teisi osakondi, millega antud uurimuse tulemusi saaks võrrelda ning mille põhjal koostada kõiki EVSÜ liikmeid hõlmav analüüs. Teemana vajab kindlasti tähelepanu sõjainvaliidide vaimne tervis, mida töö puudutas ainult põgusalt.

MÄRKSONAD: Esimene maailmasõda; Vabadussõda; sõjainvaliid; sotsiaalhoolekanne; veteranipoliitika

KARL KASK on Kaitseväe Akadeemia juhtimise ja pedagoogika õppetooli juhtimise suuna lektor.*

* Kirjavahetus: Riia 12, 51010 Tartu. E-post karl.kask1@mil.ee.

ABSTRACT: *The life and welfare of disabled soldiers in the Republic of Estonia in the 1920s and 1930s*

World War I and the Estonian War of Independence were two devastating wars that had a huge impact on the Republic of Estonia and its people. During both wars, tens of thousands of men were conscripted, many of whom did not return from the battlefields. It is estimated that around 10,000 men died or were listed as missing in action during WWI. Another 5,889 dead and 13,775 wounded from the Estonian War of Independence can be added to this number as war casualties. While most soldiers returned home from the war with none or minor injuries, some came back with injuries that had mutilated their bodies. These men had trouble coming to grips with the new situation they found themselves in and needed help from their government. Right after the Independence War, from 1920 to 1922, it was reported that there were at least 3,000 disabled soldiers living in Estonia.

The aim of this article is to explore the welfare system that was in use in Estonia during the 1920s and 1930s and its impact on the post-war lives of invalids. Laws and regulations published in the *Riigi Teataja* in the 1920s and 1930s have been used to describe the welfare system, alongside articles from the newspaper *Invaliid*, which provide insights into how disabled soldiers viewed the welfare system. Notice sheets from archival sub-collection no. 1652 on disabled veterans from the Tallinn department of the *Eesti Vigastatud Sõjameeste Ühing* (Estonian Disabled Soldiers Union) have also been used to gain an understanding of the socioeconomic situation and the actual effects of the law. These sheets contain up to 30 questions that disabled soldiers had to answer when joining the union. Their analysis provides an insight into the lives and wellbeing of disabled soldiers during the 1920s and 1930s, along with an improved understanding of their situation.

The welfare system for disabled soldiers that was in use in the Republic of Estonia in the 1920s and 1930s focused mainly on maintaining the wellbeing of veterans of the Estonian War of Independence and of people who became disabled in the military during the interwar period. This left tsarist Russian Army veterans in a very poor economic situation. Veterans from the Independence War could receive pensions that were up to five times larger than the pensions of WWI veterans. They also received far more support in other fields, such as medical aid and transportation. This all stemmed from the idea that the Estonian Republic should support only those disabled soldiers who had been injured fighting for their country. It

was felt that men who had been disabled while fighting in the tsarist Russian Army should receive their pension from the nation they had fought for.

Analysis of Estonian Disabled Soldiers Union notice sheets of disabled veterans from the Tallinn department indicates that a considerable number of disabled soldiers lived in poverty. Most of its members were WWI veterans who had suffered at least a 50 percent loss of ability to work. If they were able to, most of them worked as farmhands and factory workers. Those who could not work received a small pension that was insufficient for living. Few disabled soldiers had other wealth in the form of property. Additionally, at least half of the members were married and had children to support.

While the monetary support provided by the government played a significant role in the wellbeing of disabled soldiers, the aspect of support and understanding from the rest of the population cannot be cast aside. The population's attitude towards disabled soldiers was very mixed. As was the case in the welfare system, veterans of the Independence War were treated more fondly than tsarist Russian Army veterans, but the people could rarely differentiate the two on a war basis. As a result, all disabled soldiers experienced the same attitude towards them on the part of their compatriots, which generally ranged from passive understanding to complete disgust. This disappointed disabled soldiers since they saw themselves as heroes who had given everything for their compatriots but did not even earn their respect in return.

KEYWORDS: First World War; Estonian War of Independence; war invalid; social services; policy towards veterans

KARL KASK is Lecturer of Leadership at the School of Leadership and Pedagogics at the Estonian Military Academy*

* Correspondence: Riia 12, 51010 Tartu. E-mail karl.kask1@mil.ee.